

Καμάρα-Τούμπα και επιστροφή

του Σωτήρη Καλλή

Έξι σχολικά χρόνια κράτησε αυτό το δρομολόγιο. Καθημερινά από Δευτέρα μέχρι Σάββατο, εξαιρουμένων βέβαια των σχολικών γιορτών. Καμάρα-Τούμπα το πρωί κι επιστροφή το απόγευμα ήταν η διαδρομή που ως μαθητές του δημοτικού έπρεπε τότε, τη δεκαετία του '50, να διανύουμε με τα πόδια. Σαν έβρεχε, με μια κανναβένια σακούλα διπλωμένη με τρόπο που να σχηματίζεται κουκούλα, καλύπταμε την κεφαλή και την πλάτη. Στον αριστερό ώμο στηριζόταν η υφασμάτινη σάκα, η παλάσκα, που το μακρύ λουρί της ήταν αρκετό για να περνά διαγώνια από την πλάτη και το στήθος και να τη φέρνει να κρέμεται στο δεξί πλευρό. Ήταν φτιαγμένη με χοντρό βαμβακερό πανί σε χρώμα χακί η παλάσκα, κάποτε όμως μπορούσε να ήταν και με γκριζα μελανζέ αλατζιά, ύφασμα που κάποιες νοικοκυρές ύφαιναν στον αργαλειό, στο σπίτι, για να φτιάχνονται πανταλόνια. Τις πιο πολλές φορές είχαμε περασμένο στο μπράτσο και το μικρό καλάδι με το μεσημεριανό. Ήταν οι περιπτώσεις που αποφασίζαμε να φάμε το μεσημέρι στο σχολείο για να μη χρειάζεται να επιστρέψουμε στο σπίτι και πίσω πάλι για τα απογευματινά μαθήματα. Υπήρχε κι αυτό, Καμάρα-Τούμπα και επιστροφή δύο φορές τη μέρα! Εντάξει, η απόσταση μπορεί τότε με τα παιδικά μάτια να φάνταζε μεγάλη, αλλά ήτανε δεν ήτανε γύρω στο ενάμιση χιλιόμετρο.

Η πορεία μας άρχιζε το πρωί με το κτύπημα της καμπάνας. Κάποιοι φαίνεται πως είχαν το καθήκον του κωδωνοκρούστη και δεν θυμάμαι να το παραμέλησαν ποτέ! Πρέπει να είχαν τα σπίτια τους πολύ κοντά στην εκκλησία του Αγίου Ανδρονίκου. Με το άκουσμα της καμπάνας έπρεπε να βγούμε στον δρόμο, αφού το είχαμε υπολογισμένο πως μέχρι να φτάσουμε στην αυλή του σχολείου θα ήταν περίπου η ώρα που θα άρχιζαν τα μαθήματα. Η αυστηρότητα των δασκάλων της εποχής δεν επέτρεπε εύκολα τις καθυστερήσεις στην προσέλευση. Ποια αποδεκτή δικαιολογία θα μπορούσαν να προβάλουν οι μαθητές, αν δεν ήταν στην ώρα τους στο μάθημα; Ότι καθυστέρησαν στο δρόμο παίζοντας *πηλάκκα*; Ούτε για αστείο θα τολμούσες να πεις κάτι τέτοιο.

Αφού αναφέρθηκε η πηλάκκα πρέπει να λεχθεί πως ήταν ένα σχετικά χρονοβόρο παιχνίδι και μας παρέσυρε κάποτε στο να ξεχνάμε την πάροδο του χρόνου με αποτέλεσμα να φτάνουμε να μπορούμε στην τάξη στο παρά ένα. Παιζόταν με δύο παίκτες, αγόρια συνήθως, που ανταγωνίζονταν προσπαθώντας εναλλάξ να κτυπήσει το ένα την πέτρα του άλλου. Ριχνόταν τέσσερα με πέντε μέτρα μπροστά η πέτρα του πρώτου κι ο αντίπαλος με τη δική του, από απόσταση, προσπαθούσε να την πετύχει σαν στόχο. Αν τα κατάφερνε κέρδιζε τη μεταφορά του στην πλάτη του άλλου, *καβαλλούρι*, μέχρι του σημείου που έφτανε η δική του πέτρα. Αν όμως αστοχούσε τότε έπρεπε αυτός να υποστεί την αγγαρεία της μεταφοράς του άλλου. Αυτό το παιχνίδι άρχιζε στο σημείο του δρόμου όπου βρίσκονταν τα σπίτια του Κυριάκου Πετρίδη, του γνωστού Κακό και του Γιώργου Κανικλίδη που τον ξέραμε σαν Γιώρκο του Τσοπάνη. Ήταν παντρεμένοι με δυο αδερφές

αυτοί οι γείτονες, τη Μυροφόρα και την Αγάθη του Ζαμπά αντίστοιχα. Παιδιά τους και συμμαθητές μου ο Κώστας και ο Κώστας.

Η συνάντηση με τους δυο Κωστήδες γινόταν εκεί στο γεροπλάτανο, στη γωνιά του περιβολιού με τα λεμονόδεντρα, που ανήκε στο Στυλιανό Αθανασιάδη, τον επόπτη. Εκεί η παρέα των πεζοπόρων μεγάλωνε, γιατί από πιο πριν, από το σταυρο- δρόμι με το σπίτι του Αντρέα Πανταζή του Πραματευτή, στη γωνιά, συμπορευόμασταν με τον άλλο συμμαθητή μας, τον Κώστα Παύλου Ζαμπά. Ο Φάκης Χατζηκώστα Κολιός ενωνόταν μαζί μας από πιο μπροστά βγαίνοντας από το σπίτι του στη στράτα της Καμάρας, απέναντι από τον καφεéné του Ιάκωβου. Να πούμε πως τα κορίτσια δεν συνήθιζαν να περπατούν μαζί με τα αγόρια. Σχημάτιζαν τις δικές τους παρέες, όπως παρέες σχηματίζονταν και με αγόρια άλλων ηλικιών.

Εδώ θα τολμήσω να παραδεχτώ πως τώρα, στα εβδομήντα μου, η μνήμη φαίνεται πως αρχίζει να με απατά. Η πολύτιμη συμπαράσταση των πληροφοριοδοτών μου κάποιες φορές δεν με βοηθά ιδιαίτερα, δεδομένου πως η διήγησή μου επικεντρώνεται σε πρόσωπα και στιγμιότυπα που μόνο εγώ γνώρισα με τη λεπτομέρεια που θέλω να τα περιγράψω. Ας μου συγχωρεθεί η οποιαδήποτε παράλειψη αναφοράς σε πρόσωπα που τώρα μου διαφεύγουν και που αν τύχει να διαβάσουν τα γραφόμενά μου θα θυμηθούν και τη δική τους συμμετοχή στα δρώμενα της αφήγησής μου.

Τα πρωινά, στην αρχή της καθημερινής μας πορείας προς την Τούμπα ήταν φυσικό, λόγω της ώρας, να βρίσκουμε μπροστά μας ανθρώπους που ξεπόρτιζαν για να πάρουν το δρόμο για τις δουλειές τους. Βρίσκαμε νοικοκυρές που μαζεύονταν γύρω στις φουντάνες με τους κουβάδες, περιμένοντας σειρά για να πάρουν φρέσκο πόσιμο νερό στα σπίτια τους. Εκεί στη φουντάνα, απέναντι στο σπίτι του Γιάγκου Κολιού, βλέπαμε συχνά την Ειρηνιά, την Αγάθη του Καραβού, τη Λουκία του Βασιλή, τη Μυρού τη μαμή κι άλλες γειτόνισσες να περιμένουν συζητώντας, να γελούν και να καλαμπουρίζουν. Η Χρυσταλλού του Ζόρπα που έμενε με την αδερφή της, την Ευτυχού του Πραματευτή, ξεπροβάλλοντας από το καντούνι εκεί που άρχιζε η στράτα της Καμάρας, πάσκιζε να κουμαντάρει τις τέσσερις με πέντε ατίδασες κατοίκες της. Τραβώντας τα σκοινιά τους που είχε κατανεμημένα στα δυο χέρια της, με τα σιδερένια παλούκια τους να κρέμονται πίσω από τις ροζιασμένες παλάμες της, προσπαδούσε να τις οδηγήσει στα χωράφια για βοσκή. Μιλούσε στις κατοίκες της η Χρυσταλλού αλλά αυτές ανυπάκουες τραβούσαν σε αντίθετες κατευθύνσεις ταλαιπωρώντας την συνεχώς.

Ο Κυριάκος Πετρίδης (Κακός) με τη σύζυγό του Μυροφόρα και την κόρη τους Λένια.

Στην αυλή της Χρυσταλλούς του Ζόρπα

Ο Χρίστος Κόκκινος με το κεφάλι ζωσμένο με ένα άσπρο μαντήλι αλλά και με σκουρόχρωμη πάνινη ζώστρα στη μέση— παρόλο που δεν ήταν βρακοφόρος— συνόδευε πεζός το γαϊδούρι του καθ' οδόν προς τα χωράφια. Συνήθιζε να περπατά κατά μήκος και στην όχθη του αυλακιού με το *Βωνιάτικο* παρακολουθώντας τη ροή του. Έδειχνε να ενδιαφέρεται για τον όγκο του νερού που έτρεχε..... κι ας μην ήταν το δικό του! Η Δοξούλα του Κκόλα, με το στιβαρό μαύρο γυναικείο ποδήλατό της, έφευγε βιαστικά για τα χωράφια της οικογένειάς. Πιο πάνω η Βασιλού του Ζαμπά, μια εργατικότερη αγρότισσα, κατηφόριζε κι αυτή προς τα χωράφια της στην ανατολική άκρη της Καμάρας.

Η πορεία μας συνεχιζόταν πάνω στην τραχιά επιφάνεια της στράτας που ασφαλτοστρώθηκε στα μέσα της δεκαετίας, επί δημαρχίας του γιατρού Γεώργιου Κυριακού. Κρίνοντας με τα σημερινά δεδομένα η ασφαλτόστρωση που έγινε πρέπει να ήταν πολύ οικονομική, μια φτηνή κατασκευή που ίσως να αντικατόπριζε τους πόρους που ο δήμος μπορούσε να διαθέσει τότε γι' αυτό τον σκοπό. Τα παπούτσια μας στην πλειονότητα τους άρβυλα— ποδίνια τα λέγαμε εμείς— είχαν τις σόλες και τα τακούνια εξ ολοκλήρου καλυμμένα με χοντρές μεταλλικές πρόκες έτσι που να αντέχουν στην τριβή με την ανώμαλη επιφάνεια πάνω στην οποία περπατούσαμε, τρέχαμε ή κλωτσούσαμε όποιο πράγμα συναντούσαμε μπροστά μας. Ήταν ενισχυμένες με σιδερένιες πρόκες οι σόλες των παπουτσιών μας, έτσι που να δικαιολογούν και τις μανάδες μας που σιδεροκαλύπτες μας φώναζαν, αφού ένα ζευγάρι παπούτσια το χρόνο δεν μας αρκούσε κι ας τα φορούσαμε μόνο στη διάρκεια του σχολικού έτους!

Ο Κλεάνδης Κολιός, ο Κλινής, ένας ακούραστος αγρότης, βρισκόταν καθημερινά στον δρόμο για τα χωράφια του. Λιγνός αλλά μυώδης και ηλιοκαμένος περνούσε κάποτε πεζός με το φτυάρι στον ώμο πηγαίνοντας για πότισμα. Άλλοτε συνόδευε τα καματερά βόδια του που σέρνανε ανάποδα κρεμασμένο από τον ζυγό στο σβέρκο τους το ξυλάλετρο. Τον εξυπηρετούσαν στο όργωμα των δικών του κτημάτων τα βόδια αλλά κι εκείνων των αδερφιών του, που σε κάποιο στάδιο είχαν ανάγκη τη βοήθειά του. Μπορούσε να τον δεις και καβαλάρη στο γαϊδούρι του τον Κλινή, όταν υπήρχε η ανάγκη να μεταφερθούν από τα χωράφια στο σπίτι τα διάφορα γεννήματα. Ο αδερφός και γείτονας του ο Πέτρος ήταν ο άλλος καλλιεργητής που βλέπαμε στον δρόμο προς την ίδια κατεύθυνση. Συνήθιζε να κάθεται στην πλάτη του γαϊδουριού με τα δυο του πόδια κρεμασμένα στη μια πλευρά του ζώου.

Αυτοκίνητα δεν κινούνταν συχνά στον δρόμο μας προς το σχολείο, κυρίως γιατί δεν υπήρχαν πολλά στο χωριό αλλά ούτε στις δικές μας μεριές. Ήταν θυμάμαι ένα μικρό εμπορικό αυτοκίνητο που ανήκε στον Στέλιο Ζαμπά, το μεγαλύτεματιά με τα πολλά 'λιχωράφα, γείτονα του Κλινή. Όχι και τόσο συχνά το κυλούσε ο κυρ-Στέλιος το αυτοκίνητο. Το είχε για μεταφορές των γεννημάτων από τα χωράφια στην αποθήκη κοντά στο σπίτι του ή το χρησιμοποιούσε για να πηγαίνει στις αγορές σε άλλες πόλεις. Στη Χώρα πήγαινε και για το δεύτερο σπίτι, αυτό που είχε εκεί η γυναίκα του, η κυρία Αναστασία. Στη δούλεψη του Στέλιου Ζαμπά ήταν μόνιμα ο Τουμάζος με καθήκοντα το όργωμα και το πότισμα των πολλών 'λιχωράφων που έφταναν μέχρι και το Παλαιόκυδρο. Τον βλέπαμε συχνά να περνά με τα βόδια και το αλέτρι αλλά και με το φτυάρι στον ώμο, ορμώμενος από τον στάβλο και τα υποστατικά του αφεντικού του. Όταν άρχιζε το μάζεμα των ελιών ο κυρ-Στέλιος απασχολούσε για αρκετές βδομάδες δυο-τρεις γυναίκες για να τον βοηθούν όχι μόνο στα χωράφια αλλά και τα βράδια σε χώρους του σπιτιού όπου γινόταν η διαλογή του καρπού. Έπρεπε να χωρίζονται οι ελιές για αλάτισμα από εκείνες που προορίζονταν για λάδι.

Συχνά βρίσκαμε στον δρόμο μας και τον αμαξά τον Αντωνή Μακρή που κέρδιζε τα προς το ζην κουβαλώντας για άλλους διάφορα πράγματα. Το κάρο του, που σερνόταν από ένα μουλάρι, το είχε στη διάθεση οποιουδήποτε συγχωριανού για το κουβάλημα υλικών οικοδομής, χωμάτων, κοπριάς, επίπλων και ειδών γεωργικής παραγωγής. Σε μια περίπτωση θυμάμαι που αστειευόμενος με την κυρία Αναστασία, όταν αυτή σφουγγάριζε ένα χαμηλό ξέφραγο μπαλκόνι στα δεξιά του αρχοντικού της, της φώναξε από τον δρόμο: «Πρόσεχε, κυρία Αναστασία, γιατί αν ππέσεις κάτω θα δέλω πέντε λίρες να σε κουβαλήσω».... Τέτοιες ευχάριστες κουβέντες ακούγαμε κι άλλες στον δρόμο μας είτε πηγαίνοντας είτε ερχόμενοι πίσω τα απογεύματα.

Λίγο πιο πάνω ήταν η φουντάνα στα δεξιά της σράτας, έξω από τα σπίτια του Κλινή αλλά και του Κωστή Βλάμη ο οποίος στέγαζε σε διπλανό χώρο και το επιπλοποιείο του. Ήταν εκεί μπροστά στο μικρό περιβόλι της Χρυσταλλούς του Γιάγκου του Καττάμη. «Παραδείσι» συνήθιζε να λέει το περιβολάκι της η Χρυσταλλού, αφού μέσα ήταν φυτεμένα κάθε λογής φρουτόδεντρα... ένα από το

κάθε είδος λέγανε. Σχεδόν καθημερινά ο μάστρε-Κωστής ερχόταν στη φουντάνα με την αμάνικη φανέλα του και μια νισομαντηλιά γύρω στο σβέρκο για να νιφτεί. Όταν ήταν στα κέφια του, αρκετές φορές, συνήθιζε να μας επαναλαμβάνει την ίδια ιστορία: «Που πάτε ρε.....σκολείο σήμερα εν έσειε....εν το ακούσετε; Ο δάσκαλός σας έππεσεν που το δώμα τζαι 'βάλαν τον στον ύψον».... Το συγκεκριμένο μέρος της ανατομίας του δασκάλου που κατά τον Βλάμη τσακιζόταν κι έμπαινε κάθε φορά στο γύψο δεν θα ήθελα να το αναφέρω..... Αφήνω να το θυμηθούν όσοι τύχαινε να το ακούνε, όπως κι εγώ!

Μέσα-μέσα συναντούσαμε και τον Χατζηαδάμο που είτε πήγαινε είτε επέστρεφε από το περιβόλι του που βρισκόταν στην περιοχή «αλωνούδικια» στα ανατολικά του χωριού. Σαν παιδί τότε έβλεπα τον Χατζηαδάμο σαν ένα διαφορετικό άνθρωπο και τούτο για δυο κυρίως λόγους. Πρώτον, φορούσε πάντοτε γιλέκο και δεύτερο, κάτι ακατανόητο για μένα, ήταν ο μόνος που αναφερόταν ως εξασκών το επάγγελμα του κηπουρού. Τόσοι άλλοι συγχωριανοί καλλιεργούσαν ντομάτες, μελιτζάνες, μπάμιες, κολοκύδια κι άλλα κηπευτικά και δεν αναφερόντουσαν σαν κηπουροί, γιατί ο Χατζηαδάμος; Λεγόταν πως κάποιος δάσκαλος μιας πιο παλιάς εποχής στην προσπάθειά του να εξηγήσει στους μικρούς μαθητές τη σημασία της λέξης κηπουρός υποχρεώθηκε να τους πει πως..... «κηπουρός σημαίνει Χατζηαδάμος». Μήπως να ήταν αυτός ο λόγος; Για το γιλέκο τώρα υπήρχε κάποια δικαιολογία. Σε μια από τις τσέπες του μπροστά κατέληγε, κρεμασμένο σε αλυσίδα, το ρολόι του που κι εμείς συχνά το συμβουλευόμασταν. Σαν τον ρωτούσαμε τι ώρα είναι, ο Χατζηαδάμος απαντούσε, αναμειγνύοντας την ώρα με το τότε ισχύον μέτρο βάρους, την οκά: «Εν οκτώ παρά οντζιάν η ώρα ρε.....Ταράσσετε τζαι εν να αρκήσετε...».

Η πορεία συνεχιζόταν κι όσο διαρκούσε η πηλάκκα η προσοχή μας επικεντρωνόταν στο παιχνίδι και τις φάσεις του. Τα σπίτια και οι άνθρωποι στο κομμάτι αυτό της διαδρομής περνούσαν όχι ακριβώς απαρατήρητα, αλλά δεν τραβούσαν ιδιαίτερα το ενδιαφέρον μας. Ίσως τούτο να οφειλόταν και στο γεγονός ότι από το σπίτι του Κακό μέχρι και το σπίτι του Τουμάζου βορειότερα, δεν υπήρχε συμμαθητής μας για να μπει στην παρέα. Σημειώναμε φυσικά αυτούς που μπαινόβγαιναν στα σπίτια του Γιάγκου του Οικονόμου, του Μιχάλη του Παυλή του Λευτέρη, του Γιάγκου Καττάμη, της Κωνσταντας που μπροστά στο σπίτι της ήταν και η φουντάνα. Εκεί συναντιόντουσαν όλοι αυτοί οι γείτονες, κυρίως όμως οι γυναίκες των σπιτιών. Βλέπαμε την ψυχοκόρη της Χρυσταλλούς του Καττάμη, την Παναγιωτού αλλά κι από το στενό στα δεξιά ερχόντουσαν η Γιωτού της Εύας, η Ελένη του Παναγιώτη Κανικλίδη είτε η ψυχοκόρη της η Κυριακού. Ο Κανικλίδης διατηρούσε εκεί καφενείο αλλά είχε και την αποκλειστική διανομή τσιγάρων και καφέ χονδρικής. Ερχόντουσαν όλοι εκεί για να πάρουν νερό στα σπίτια τους.

Καμιά φορά χρειαζόταν να παραμερίζουμε για να περνά κανένα από τα ελάχιστα αυτοκίνητα που υπήρχαν. Μπορούσε να ήταν ο γιατρός ο Ευέλδων που τον καλούσαν να επισκέπτεται ασθενείς στα σπίτια τους, σπάνια και κανένας ξένος ή κανένας ψαρποώλης που περνούσε με χαμηλή ταχύτητα διαλαλώντας το

εμπόρευμά του. Ο Γιάγκος Καπτάμης είτε πήγαινε είτε ερχόταν με ένα δισάκι στη σκάλα, στο πίσω μέρος του ποδηλάτου του. Διατηρούσε μπακαλίκιο στον Άι Γιώρκη κι έπρεπε να πηγαينوέρχεται εκεί. Δεν πολυχρησιμοποιούσε το κομψό καλοδιατηρημένο αυτοκίνητό του που λίγες φορές το είδαμε. Ήταν ένα ωραίο ασυνήθιστο καμπριολέ, αντίκα, κατασκευής μιας πιο παλιάς εποχής.... Είναι κρίμα που τώρα μου διαφεύγει ο κατασκευαστής και η χώρα προέλευσής του.

Παλιός κατασκευής ήταν και το μικρό μαύρο αυτοκίνητο με τις ακτινωτές ρόδες που ανήκε στον γιατρό Γεώργιο Κυριακού. Συνήθιζε να έρχεται επίσκεψη στο σπίτι του ανηψιού του, του δασκάλου Γεώργιου Κοκή. Πάρκαρε εκεί στη γωνιά που σχηματιζόταν μετά το τέλος της περίφραξης του περιβολιού του Στυλιανού του επόπιτη κι άρχιζε η προς τα πάνω πορεία της στράτας με πρώτο στα αριστερά το σπίτι του δασκάλου. Δεν ξέρω αν ο γιατρός το αντιλήφθηκε ποτέ ή αν η ενέργεια κάποιων κατεργάρηδων της μαθητικής «συμμορίας» έφερνε το αναμενόμενο από αυτούς αποτέλεσμα. Είχαν κάποιοι την άποψη πως αν έκλειναν την εξάτμιση, το εξώστ του αυτοκινήτου, με μια πατάτα, δεν θα έβαζε μπρος η μηχανή κι έτσι θα έκαναν κατά τη γνώμη τους κατόρθωμα!

Έχω προτρέξει να περιγράψω σημεία της πρωινής μας πορείας αφήνοντας πίσω το αρχοντικό του Στυλιανού Αθανασιάδη και της Αρτεμισίας. Προσοχή όμως σε αυτό δινόταν κυρίως κατά την επιστροφή μας από το σχολείο. Ήταν το ψηλό διώροφο σπίτι με τις μεγάλες καρυδιές μπροστά του. Ήταν δέντρα που θέριαψαν αντλώντας ζωντάνια από το νερό του αυλακιού κατά μήκος του οποίου ήταν φυτεμένα. Κατά την περίοδο της καρποφορίας τους έπεφταν δύματα επιδέσεων από τις παρέες των μαθητών. Οι έφοδοι κατά των καρυδιών έμοιαζαν με αεροπορικές επιδρομές. Με τις παλάσκες γεμάτες πέτρες, στοιβαγμένες πάνω από τα βιβλία και τα τετράδια, οι επιτιθέμενοι ορμούσαν και τρέχοντας τις εκσφενδόνιζαν βροχηδόν κατά των δέντρων. Ο σκοπός ήταν να πέσουν καρύδια από κάτω που θα μαζεύονταν μόνο αν η επίθεση δεν γινόταν αντιληπτή από την κυρά Αρτεμισία. Αν ακουγόταν φωνή από το σπίτι ή την αυλή οι επιτιθέμενοι έφευγαν τρέχοντας και το μάζεμα των καρυδιών αναβαλλόταν για μια άλλη φορά!

Στυλιανός Αθανασιάδης

Στην αντικρινή μεριά της στράτας βρισκόντουσαν τα σπίτια της οικογένειας του Τζυρκαλή. Ήταν εκεί το δικό του σπίτι αλλά κι αυτά των δυο κόρων του, της Ασπασίας και της Χρυσταλλούς. Ήταν παντρεμένες με τον Τάκη Σοφοκλέους και τον Σαββή Αβρααμίδη αντίστοιχα.

Πιο μπροστά πάλι και η πορεία μας συνεχιζόταν από τα σπίτια του Δήμου Νικολαΐδη. Εκεί, όπως η κόρη του η Κωσταντία, γυναίκα του δασκάλου Γεώργιου Κοκή, κατοικούσε και η άλλη του κόρη, η Μαίρη, με άντρα της τον Πρόδρομο Βασιλείου. Ο κυρ-Δήμος, παλιός караγωγέας, κκιρατζής, σε κάποιο στάδιο ακριβοπούλησε την εκλεκτή μούλα του κι αγόρασε λεωφορείο. Τα δρομολόγια του με το κάρο έφταναν μέχρι και το Καρπάσι. Οκτώ μέρες ο πηγαϊμός κι άλλες τόσες ο ερχομός. Τα συνέχισε όμως με το λεωφορείο, ένα Κόμμερ, για το οποίο υποχρεώθηκε να προσλάβει μόνιμο οδηγό αφού ο ίδιος, μετά από κάποιο τραυματισμό, είχε κινητικές δυσκολίες. Πιο πάνω ακολουθούσε το σπίτι του Χρίστου Σκουλιά, ενός ακόμη κκιρατζή, με δρομολόγια παρόμοια με αυτά του κυρ-Δήμου.

Στα δεξιά κι απέναντι του Σκουλιά κατοικούσε ο Μιχάλης Μιχαηλίδης, ο Πρόσφυγας, με τη γυναίκα του την Καλλιόπη. Βρέθηκαν στην Κυθρέα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή και μιλούσαν και την τούρκικη γλώσσα. Ήταν παπουτσιές ο κυρ-Μιχάλης όπως κι ο γιος του ο Κώστας που το σπίτι του το συναντούσαμε μετά, πιο μπροστά στην πορεία μας προς την Τούμπα.

Ένα ενδιαφέρον σημείο της διαδρομής μας, τόσο το πρωί όσο και το απόγευμα ήταν εκεί στη γωνιά του δρόμου όπου σε ύψωμα βρισκόταν το σπίτι του Τουμάζου και της Μελανής και στα δεξιά του το σπίτι της Θεοτοκούς με την μπροστινή καμάρα και τα ψηλά ξύλινα κάγκελα. Εκεί για κάποια χρόνια έζησαν ο Αγάπιος και η Χαριτού, κόρη της Θεοτοκούς. Σε κάποιο στάδιο μετακόμισαν στην Αγλαντζιά και το σπίτι κατοικήθηκε από τον Γιάννη και τη Φιλοξένη από τη Λύση. Πιο δεξιά και σε απόσταση από τον δρόμο ήταν το σπίτι της οικογένειας του Αντρεή Νικολαΐδη. Μπροστά του, στην άκρη του δρόμου, υπήρχε φουντάνα. Από εκεί ξεκινούσε κι ένα στενό πέρασμα, κάδετο με τον κύριο δρόμο, που οδηγούσε στα χωράφια ανατολικά. Βλέπαμε συχνά συχωριανούς να πηγαυνοέρχονται πάνω σε αυτό το πέρασμα. Ιδιαίτερα πρόσεχα την περίπτωση του Παπάκωστα που τον έβλεπα χωρίς το ράσο να περνά από εκεί συχνά με τα ζώα του. Με το παιδικό μυαλό μου προσπαδούσα να συμβιβάσω το επάγγελμα του γεωργού με αυτό του ιερέα! Ήταν αργότερα σαν μεγάλωνα που μάθαινα πως οι παπάδες μπορούσαν να κάνουν κι άλλες δουλειές, όπως ήταν κι αυτές του ράφτη και του παπουτσιέ,..... Μένω προσκολλημένος σε αυτό το σημείο της μαθητικής διαδρομής γιατί αυτό το κομμάτι έδινε την εντύπωση μιας ξεχωριστής μικρής γειτονιάς. Ήταν οι δραστηριότητες των πολλών παιδιών των εκεί οικογενειών που τραβούσαν την προσοχή μας. Ιδιαίτερα πολυμελείς ήταν οι οικογένειες του Τουμάζου και του Αντρεή. Ο Μιχάλης ο Τουμάζος — Χάλιο τον

Ο Δήμος και η Άννα Νικολαΐδη

λέγαμε— είχε οργανώσει την ποδοσφαιρική ομάδα «Ζαβρέττα» με παίκτες τα αδέρφια του και τα άλλα αγόρια της γειτονιάς. Έχοντας σαν γήπεδο το χωράφι πίσω από τη φουντάνα, εκεί μπροστά στο σπίτι του Αντρεί, ο Χάλιος οργάνωνε και συναντήσεις με άλλες παιδικές ομάδες από άλλες γειτονιές.

Προχωρώντας βρήκαμε στα αριστερά το σπίτι της Περούς που ο άντρας της ο Σοφόκλης πήγε πρώτος στην Αυστραλία για να τον ακολουθήσουν αργότερα η ίδια και οι κόρες τους. Πιο πέρα στην ίδια πλευρά της στράτας αλλά στο βάθος ήταν το σπίτι του Πέτρου Ελευθερίου και της Φραγκούλας. Κάπου εκεί, μπροστά σε αυτό το σπίτι, ερχόταν κάθε χρόνο μεταξύς, όπως και σε άλλες γειτονιές, κι έσπινε τα σύνεργα του για να επεξεργάζεται τα κουκούλια του μεταξιού που του έφερναν διάφορες νοικοκυρές. Ακολουθούσε στην ίδια πλευρά του δρόμου, ακριβώς πάνω στη στροφή, το σπίτι της Ελεγκούς του Χατζηβασιλή με αντικρινά τα σπίτια των δυο αδερφάδων, της Μυρούς και της Μαρίας της Φροσούς. Ένας από τους γιους της Μυρούς, ο Στυλγής ο κτίστης, παντρεύτηκε την Έλλη, την κόρη του Νικολή του παρμπέρη. Η Πειπού, κόρη της Μαρίας είχε κι αυτή το σπίτι της εκεί στο ίδιο σημείο. Άντρας της ο Σταυρής Χατησταυρής και κόρη τους η Μαίρη, μετέπειτα γυναίκα του Στέλιου Δ. Νικολαΐδη.

Βγαίνοντας από τη στενή στροφή βλέπαμε στα αριστερά, σε ένα βαθούλωμα κάτω από το δρόμο μας, πρώτα τα σπίτια της οικογένειας του Σαββή του Καλλή και της γυναίκας του της Δεσποινούς και πιο πέρα, κάπως ψηλότερα, αυτά του Κυριάκου Λεμονοφίδη. Μεταξύ αυτών το δυο σπιτιών υπήρχε δρόμος, παράλληλος με το αυλάκι του Εμίρ Χαραϊού, που σε πήγαινε νότια μέχρι το Σεράγιο. Για να συντομεύουν την πορεία τους προς την Τούμπα, αυτόν τον δρόμο ακολουθούσαν οι συμμαθητές μας από τις κάτω γειτονιές. Σχεδόν καθημερινά βρίσκαμε εκεί τον Τάκη Παναγή από την Χρυσίδα, τον Πάιο του Αντρέα του Τουρκόπουλου κι άλλους από το Σεράγιο.

Το περπάτημα συνεχιζόταν με πιο γοργό ρυθμό καθώς πλησίαζε κι η ώρα που θα άρχιζαν τα μαθήματα. Το επόμενο κομμάτι του δρόμου μέχρι τον καφενέ του Γληόρη καλυπτόταν σε τρία με τέσσερα λεπτά. Βλέπαμε πρώτα στα δεξιά τα σπίτια του Παπάκωστα, του Παναγιώτη Λεμονοφίδη, του δασκάλου του Θεμιστού Κανικλίδη με αντικρινό αυτό του Γιάγκου Φραγκούδη. Ήταν κτισμένο στην απέναντι όχθη του βαθιού αυλακιού δίπλα στο δρόμο το σπίτι του Γιάγκου. Στη συνέχεια, στα δεξιά πάλι, το σπίτι όπου ζούσε η οικογένεια του αστυνομικού Ζηνωνή Κοντολαίμη, το σπίτι του Μουξιούρη και μετά ο καφενές του Γληόρη. Σε αυτό το σημείο ο δρόμος μας συναντούσε τον άλλο δρόμο που ερχόταν από το Σεράγιο, την Αγία Μαρίνα, τον Άγιο Ανδρόνικο και τον Φραγκομαχαλά και συνέχιζε προς τις πάνω γειτονιές μέχρι τον Κεφαλόβρυσο. Ήταν καλύτερος αυτός ο δρόμος, με πιο λεία την επιφάνειά του κι είναι αυτόν που χρησιμοποιούσαν τα περισσότερα αυτοκίνητα και λεωφορεία που πηγαινορχόντουσαν στη Χώρα. Ήταν εξάλλου και ο πιο σύντομος αφού παράκαμπε την Καμάρα.

Απέναντι του καφενέ του Γληόρη, στη γωνιά, ήταν ο αλευρόμυλος ο Τρινάλης με ένα μεγάλο πλάτανο στη μια του πλευρά. Το πλούσιο φύλλωμά του πρόσφερε δροσιά σε όσους καθόντουσαν εκεί για να παίξουν τάβλι και να πουν τον καφέ τους. Ο ωφέλιμος χώρος που προσφερόταν στους δαμώνες του καφενέ

*Η οικογένεια του Σταυράκη και της Μαρτισσούς Οικονομίδη. Δεύτερος από αριστερά ο γαμπρός του Γιώργος Μουζούρης και η γυναίκα του Ευδοξία. Διακρίνονται επίσης ο Χριστάκης Οικονομίδης και Καλλισθένη και Αθηνά Οικονομίδη.
(Φωτο 1910 Φοίβου Σταυρίδη)*

ήταν ελάχιστος, κολλητός στο κτίσμα του μύλου, ακριβώς δίπλα στον δρόμο. Στην περιοχή απέναντι βρισκόταν κι ο καφενές του Σάββα Δημοσθένους με ένα τεράστιο ευκάλυπτο μπροστά και από πίσω το σπίτι της οικογένειας. Γυναίκα του Σάββα ήταν η δασκάλα η Ερατώ. Ο γιος τους ο Παντελής ήταν ακόμα ένας συμμαθητής μας. Μαζί με τον άλλο συμμαθητή από την ίδια γειτονιά, τον Παναή Φιλιππίδη μπαίνανε στην παρέα και όλοι μαζί ανηφορίζαμε περνώντας έξω από τα σπίτια του Γιαννάτζη και της Πατρούς και στη συνέχεια αυτών του Μαυράκη που είχε γιο του ακόμα ένα συμμαθητή μας, τον Πετρή. Ακολουθούσε εκείνο το σπάνιο για το χωριό κτίσμα που ήταν το σπίτι της οικογένειας του Κυριάκου του Κλεόπα. Ήταν σπίτι τοποθετημένο σε μια πετρόκτιστη καμάρα, πάνω από το δρόμο, που αναγκαστικά δεχόταν από κάτω του τη διέλευση πεζών και οχημάτων. Ακολουθούσε αμέσως μετά ένας χώρος, κάτι σαν κατάστημα ή γκαράζ όπου ο Παυλάκης Χριστοφορίδης αποθήκευε τα διάφορα είδη που εμπορευόταν. Είχε καφεκοπτείο ο Παυλάκης αλλά έφτιαχνε και λουκούμια και ξηρούς καρπούς που τα δένεμε και στη γύρω περιοχή. Μετά, ψηλά στην ίδια πλευρά του δρόμου, ακολουθούσε το σπίτι του Κώστα Μιχαηλίδη, του Πρόσφυγα, γιου του Μιχάλη του Πρόσφυγα που συναντούσαμε νωρίτερα στην πορεία μας. Το σπίτι του Γιώρκου και της Ασπασίας ήταν αυτό που ακολουθούσε ακριβώς πριν τον καφενέ του Σπύρου. Στην απέναντι πλευρά ήταν ο άλλος καφενές, αυτός του Γιαννακού που συνόρευε με το δημαρχείο. Κατάφατάς μας στα δεξιά, σε μια

εσοχή δίπλα στον δρόμο που ανηφόριζε προς τη Χαρδακιώτισσα και τη Συρκανιά, ήταν ο αλευρόμυλος ο Ξυλεύρικός που τον δούλευε ο Αντρέας του Παυλή. Εκεί βρισκόταν και το μπακάλικο του Σαβουλλή. Από αυτό το σημείο με τους δυο καφενέδες έπρεπε να στρίβουμε δεξιά και να παίρνουμε την πραγματικά ανηφορική πια αλλά και ολισθηρή πλακόστρωτη στράτα προς το σχολείο. Ήταν όμως η τελευταία ευκαιρία που είχαμε προτού στρίψουμε να δούμε κίνηση τα πρωινά. Κίνηση που πηγαινοερχόταν πάνω στο δρόμο που ένωνε τις πάνω με τις κάτω γειτονιές του μεγαλοχωριού. Θα βλέπαμε λεωφορεία με ανδρώπους που πήγαιναν στη Χώρα, φορτηγά με ασβέστη, αλλά και κάποια ιδιωτικά αυτοκίνητα. Θα βλέπαμε πλανόδιους πωλητές όπως ο Κουτσιουκάρης, ο Πασάντας ή ο Χαμπής ο Χόπλαρος και άλλους που τα ονόματά τους τώρα μου διαφεύγουν.

Ο καφενές του Σπύρου ήταν γωνιακός, πάνω στη στροφή προς τα δεξιά κι είχε στο πίσω μέρος και το σπίτι της οικογένειας. Γειτονικό τους ήταν το σπίτι του Βάσου του πογιατζή. Απέναντι βρισκόταν το σπίτι του δασκάλου του Αριστόδημου με μεγάλο περιβόλι πίσω και στο πλάι του. Στη γωνιά πρώτο σπίτι στα δεξιά αυτό του Αντρέα του Κουδέλλα ήταν και η αρχή της ανάβασης της Τούμπας. Οι στρογγυλές γυαλιστές πέτρες που κάλυπταν το τελευταίο μέρος της διαδρομής μας ήταν ασύμβατες με τις προκκωμένες σόλες των παπουτσιών μας. Ιδιαίτερα κατά τις υγρές μέρες του χρόνου τόσο η ανάβαση όσο και η κατάβαση της Τούμπας ήτανε πρόβλημα. Γλιστρούσαμε και πέφταμε κάτω αν δεν ήμασταν προσεκτικοί, αν δεν υπολογίζαμε σωστά το κάθε μας βήμα. Στην παρέα είχαμε πια κι άλλους συμμαθητές. Θυμάμαι τώρα τον Θεορή τον Βανέζη και τον Παύλο Κουννή αλλά σίγουρα μου διαφεύγουν κάποιοι κι ας μου το συγχωρέσουν. Ανεβαίνοντας συναντούσαμε το σπίτι της Θεοδοσούς, της φροντίστριας του σχολείου μας. Ήταν η γυναίκα-καθαρίστρια που έπαιζε συχνά και το ρόλο μητέρας ιδιαίτερα των μικρών παιδιών των πρώτων τάξεων. Για να συμπληρώνει το εισόδημά της είχε δικαίωμα να μας πουλά μέσα στο σχολείο γλειφιτζούρια, αφρόζες, τύχες κι άλλες παιδικές λιχουδιές εκείνης της εποχής.

Πιο πάνω στην ανηφόρα βρίσκαμε το ξωκλήσι του Αρχαγγέλου και το σπίτι του Τσέλιγκα. Μερικά μέτρα μετά, στα αριστερά ήταν το σπίτι της Μαρίτσας του Γιακουμή και δεξιά στη γωνιά προς τα σκαλιά του σχολείου τα σπίτια των δυο αδερφάδων, της Ελένης του Άκαρα και της Κλειώς, γυναίκας του Κωστά. Αμέσως μετά, μπροστά στην είσοδο του σχολείου, βρισκόταν το σπίτι της Αναστασίας του Κουλούμα.

Το ταξίδι Καμάρα-Τούμπα εδώ τέλειωνε. Τέλειωνε ο πηγαίμος για το σχολείο. Σήμερα βλέπουμε πως τότε, παίζοντας χωρίς να το θέλουμε μας έβγαινε μακρύς ο δρόμος. Περπατούσαμε βραδυπορώντας. Βλέπαμε κι ακούγαμε πολλά και διάφορα. Κάποια πράγματα μας διέφευγαν όχι σκόπιμα αλλά γιατί δεν τραβούσαν την παιδική μας περιέργεια. Εκείνο που τελικά έχει σημασία είναι το τι μας έμεινε από αυτή την πορεία. Μνήμες που μας σημάδεψαν και τις κουβαλάμε για χρόνια για να μας θυμίζουν τη γη που μας γέννησε, τις ρίζες μας, την καταγωγή μας. Το ίδιο το σχολείο, το στόχο αυτής της πορείας, ελπίζω να το συναντήσουμε αργότερα.